

*Лук'яненко О. В. «Між роками 1917-1956 ми шагнули недалеко»: освітяни УРСР у дискусія щодо культу Сталіна / Лук'яненко Олександр Вікторович // *Materiały VIII Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Dynamika naukowych badań - 2012» Volume 13. Historia.: Przemysł. Nauka i studia – C.3-5.**

Лук'яненко Олександр Вікторович

Полтавський національний педагогічний університету ім. В. Г. Короленка

**«Між роками 1917-1956 ми шагнули недалеко»: освітяни
УРСР у дискусія щодо культу Сталіна**

Вища школа УРСР вирішила взяти на себе місію донесення правильного (офіційно-охоронного) варіанту подій, бо, як свідчили партійні боси, частими були випадки, «коли доповідь «Про культ особи та його наслідки» читалася не там, де положено, а ледве не в пивних. Це шкодить ділу» [1, арк.22].

Після подібних заяв пройшла хвиля нових чисток у бібліотеках, яскраві дані про які залишилися в окремих звітах педінститутів [2, арк.33]. Для прикладу, у Полтаві з бібліотечних полиць зникло 5 тис. 486 книг [3, арк.60]. Та переробляли і викидали далеко не все. На кафедрах російської та зарубіжної літератури відкрито говорили, що не збиралися викидати усі твори, де є натяки на культ особи. Так, у багатьох місцях не зняли з курсу твір О. Толстого «Хліб», а лише почали потрактовувати його з позицій ХХ з'їзду, бо твір був значним у творчому доробку письменника [3, арк.45].

Інша відмінність помітна в особових справах викладачів вищої школи. До прикладу, характеристика завідувача кафедри марксизму-ленінізму Полтавського ДП Д. Степанова опісля 1956 року слово в слово дублювало його ж характеристику за 1952 рік, однак, в усіх місцях, де він був «вірний Сталіну» та його політиці, з'являється вірність Комуністичній партії, а перебудова програм кафедр під його контролем відбувається вже не в світлі геніальних праць Сталіна, а у світлі останніх рішень Уряду СРСР [4, арк.52].

Дослідники зауважують, що під час обговорення «Постанови про подолання культу особи...» багато виступів громадян були присвячені

звинуваченню інших політиків у причетності до репресій в країні [5, С.95]. Аби визначити коло найбільш актуальних питань для освітян країни, за методом вибіркової статистики ми обробили партійні документи 64 освітніх організацій Полтави, звіривши дані з документами різних педагогічних вишів країни та інших установ та організацій [6]. Найбільша кількість виступаючих цікавилась, як ЦК та партія могли допустити появу культу особи (у 100% організацій). Не меншу цікавість викликало те, чому про культ Сталіна мовчав ХІХ з'їзд партії (92%) чи яким чином слід було пояснювати безпартійним викриття сталінських злочинів (82%). Найменша кількість згадок належало питанням реальності підґрунтя сталінських гонінь на Жукова (8%) та можливості коригування Сталіним ленінських праць (3%).

Звичайно, лунали і доволі гострі зауваження. Так, викладач Київського ДПІ М. Марченко зауважив, що «між роками 1917-1956 ми шагнули недалеко, бо ці роки були пов'язані з культом особи» [7, арк.14]. Проте, тут знову проявилась подвійність стандартів: його одразу ж засудили, звинуватили, що той «вважає поганими і наш радянський порядок, і нашу культуру» [8, арк.5], і, зрештою, виключили з партії як ворожий елемент [9, арк.8]. Так само траплялось у інших педінститутах. Коли лектор Куць із ДрогДПІ намагався висміяти культ Сталіна у своїх лекціях, це знайшло відрите засудження його колег [9, арк.34]. Іншою «подвійністю стандартів» був факт того, що у 38 педінститутах країни все ще призначали стипендії імені Сталіна, хоча саме ім'я вождя уже очорнили постановами та обговореннями [10, арк.66]. До того ж за рік по з'їзду 12 найменувань його творів Сталіна ще були присутні у переліку рекомендованої літератури лекторам Товариств «Знання» УРСР [11, арк.128-130]. Подвійні стандарти породжували також і матеріали проведеної у Москві всесоюзної наради завідувачів кафедр суспільних наук 1957 року. Так, доповідаючи колегам у Харківського ДПІ, викладач І. Честнов пояснював, що твори Сталіна хибно критикувались, бо вони були творами марксистськими, і після Сталіна ніхто так, як він, не висвітлив подібні питання, хоча і відбувалося штучне перебільшення його заслуг. Його колега Ф. Дніпровий у цьому ж руслі

згадував виступ професора Найдя, конкретизувавши позитивний вплив Сталіна як державника та політика [12, арк.153-154].

Навіть сам Хрущов через певний час вдався до політики «відбілювання» свого колишнього друга та вчителя, від якого «приховували... великі недоліки, займалися окомилуванням». Тепер уже Каганович, «який підлабузнював», став винний у роздуванні культу особи Сталіна [13].

Подвійність поглядів на Сталіна легко виявити на прикладі одного з найбільш знакових ідеологічних заходів у вищій школі УРСР кінця 1950-х – міжвузівської конференції викладачів історії, що проходила 26-27 лютого 1959 року у Полтаві. Директор ПДПІ М. Семиволос закінчив свій виступ на ознаменування відкриття конференції, оголосивши одним з головних завдань перегляд викладання історії у світлі рішень XX з'їзду [14, арк.1], а викладачі інституту під керівництвом М. Чупруна запропонували нову програму викладання історії, яка зазнала обговорення викладачів педагогічних вишів УРСР. Як і годиться, у ній гостро стало питання боротьби з присутністю імені Сталіна у навчальному процесі. Однак, одностайності вона не викликала. Так, викладач Луцького педінституту Сухарьов говорив, що акценти на подоланні культу особи Йосипа Віссаріоновича у програмі «змазують відомі його історичні заслуги». Тому він пропонував не ототожнювати особистість Сталіна з теоретичним поняттям культу особи [14, арк.222].

Виступ його колеги Грінберга зі Сталінського педінституту на плани полтавських істориків був яскравим прикладом пристосуванства та пошуку позиції «посередині». Напевне, сталінський образ глибоко засів у свідомості істориків, що не хотіли позбуватися віри у те, у що протягом довгих років вірили самі та переконували десятки людей. Грінберг навіть пропонував не звертати жодної уваги на лекціях на «таку дрібницю», як помилкове повідомлення ТАРС перед початком війни. Щодо самої постаті Сталіна колегам він запропонував говорити про перемогу Комуністичної партії, на чолі якої стояв Сталін, бо саме це у своїх промовах стверджував Хрущов [14, арк.234]. Викладач Толпигін з Кримського педінституту також стояв на позиціях того,

що помилки Сталіна не грали вирішальної ролі у перебігу Вітчизняної війни, а культ особи не був причетний до післявоєнної відбудови, тому на них не слід загострювати увагу студентів [14, арк.239].

Представник Міністерства Васюта заключним словом поставив крапки над «і»: «помилки треба показувати так, щоб не привести до такого розуміння, що були самі лише помилки чи що ці помилки мали яку-небудь направленість не в інтересах країни соціалізму, щоб не було кривотолків» [14, арк.242].

Список використаних джерел та літератури:

1. Держархів Полтавської області, ф.П-251, оп.1, спр.4829, 253 арк.
2. Держархів Сумської області, ф.Р-5369, оп.1, спр.205, 59 арк.
3. Держархів Полтавської області, ф.Р-1507, оп.1, спр.542, 104 арк.
4. Архів Полтавського національного педуніверситету імені В. Г. Короленка, ф.2, оп. С-2, спр. Степанов Дмитро Васильович, 79 арк.
5. Шаповал Ю. І. Емблематична доповідь Микити Хрущова / Юрій Іванович Шаповал // Україна. ХХ століття : культура, ідеологія, політика. Збірник статей. Випуск 10 : Хрущовська «відлига» : передумови, реалії, наслідки. Матеріали «круглого столу» [відп. ред. В.М.Даниленко]. – К. : Ніка-Центр, 2006. – С.86-99.
6. ЦДАГО України, ф.1, оп.24, спр.2315, 18 арк.
7. Держархів Київської області, ф.П-485, оп.4, спр.15, 266 арк.
8. Там само, спр.16, 40 арк.
9. Там само, спр.21, 284 арк.
10. Держархів Полтавської області, ф.Р-1507, оп.1, спр.517, 97 арк.
11. Там само, ф.Р-6829., оп.1, спр.61, 256 арк.
12. Держархів Харківської області, ф.Р-4293, оп.2., спр.755, 217 арк.
13. Хрущов М. За тісний зв'язок літератури і мистецтва з життям народу / Микита Хрущов // Зоря Полтавщини. – 1 вересня 1957. – №173. – С.2-3.
14. Держархів Полтавської області, ф.Р-1507, оп.1, спр.598. Стенограми лекцій, 1957 рік, 243 арк.